

CESSÂS'IN MECLİS MUHAYYERLİĞİ KONUSUNDAKİ İSTİDLALLERİ

Deductions of Al-Jassas on the Option of the Session

Hasan KAYAPINAR¹

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi : 16.10.2020
Kabul Tarihi : 26.11.2020
Yayın Tarihi : 22.06.2021

Özet

İslam hukuku eserlerinde akdin bağlayıcılığı konusu detayları ile ele alınmaktadır. Nitekim pek çok fürû-ı fıkıh eserinin büyü bölümleri muhayyerlik konusu ile başlamaktadır. Alışveriş akdini yapan tarafların birbirinden ayrılmadıkları sürece bu akdi tek taraflı olarak feshedebilme hakkı olarak ifade edilen meclis muhayyerliğinin hukuki mevcudiyeti tartışmalıdır.

Muhayyerlikler genel olarak iki sınıf içinde ele alınmıştır. Birincisi iradî muhayyerliklerdir. İradî muhayyerlikler akdin içerisinde mevcut olmayıp tarafların iradeleri ile oluşur. İkincisi ise kanuni muhayyerlikler olup bu tür muhayyerlikler kaynağını hukuktan aldıkları için akit esnasında zikredilmeseler dahi var kabul edilirler. Bu nedenle alışveriş yapan taraflar bu muhayyerlikleri iptal edemezler.

Meclis muhayyerliğini kabul eden Şâfiî ve Hanbelî müçtehitler bu muhayyerliği, tarafların birbirinden ayrılmadıkları sürece akdi feshedebilmeye hakkı sahibi olmaları şeklinde tanımlamışlardır. Buna karşın meclis muhayyerliğini kabul etmeyen Hanefî ve Mâlikî müçtehitler icap-kabulün gerçekleşmesi ile akdin taraflar için bağlayıcı hale geleceğini iddia etmişlerdir.

Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri meclis muhayyerliğinin hadislerde yer aldığını ileri sürmüştür. Bundan dolayı meclis muhayyerliğine hukuklarında yer vermişlerdir. Bu mezhep alimleri Meclis muhayyerliğini çok farklı deliller ileri sürerek savunmuşlardır. Muhayyerliği kabul eden müçtehitler bu hakkın meşruiyeti için farklı deliller kullanmakla birlikte genelde hadislerden istişhâd etmişlerdir. Ancak Hanefî ve Malikî mezhepleri bu hadisleri farklı anlamışlardır. Bu anlayıştan dolayı meclis muhayyerliğini kabul etmemişlerdir. Her iki görüş sahipleri mezheplerini savunmak için farklı deliller ileri sürmüşlerdir.

Meclis muhayyerliği konusunu ele alan alimlerden birisi de Hanefî mezhebine mensup olan Ebû Bekir el-Cessâs'tır. Tahâvî'nin el-Muhtasar'ına yazdığı şerhte meclis muhayyerliği konusunu ele almış ve muhtelif kaynaklardan istidlallerde bulunmuştur. Bu istidlalleri sistemli bir şekilde ele almış, mezhebin görüşünü sırasıyla ayetler, hadisler ve nazarla temellendirmeye çalışmıştır. İstidlal edilen ayetler genel olarak külli hüküm bildirmekte olup, bunların meclis muhayyerliği gibi özel delile binaen sübutu iddia edilen bir konuda istidlal edilmesi tartışmaya açıktır. Cessâs'ın istidlalde bulunduğu hadislerin bir kısmı da genel hüküm bildirmekte olup bunlarla istidlal de aynı şekilde tartışmaya açıktır. Cessâs'ın istidlalde bulunduğu rivayetlerin diğer bir kısmı da muhtelif konularda hüküm bildirmekte olup Cessâs bu rivayetlerin meclis muhayyerliğinin nefyine delalet yönünü ele almıştır. Cessâs son olarak da güçlü bir şekilde akli çıkarımlarda bulunmuş, meclis muhayyerliği teorisinin farklı akitlede uygulanma imkanını değerlendirmiş ve mezhebin görüşü için isabetli kabul edilebilecek istidlallerde bulunmuştur.

Cessâs Hanefî mezhebinin delillerini zikrettikten sonra Şâfiî ve Hanbelî mezhebinin delillerini incelemiştir. Bu mezheplerin delili olan hadisi yorumlamıştır. Bu yorumlarda Hanefî mezhebinin anlayışının daha doğru olduğunu ifade etmiştir. Çalışmada bu konular ele alınmış ve Cessâs'ın istidlalleri değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Fıkıh • Alışveriş • Cessâs • Muhayyerlik.

¹ Arş. Gör. Dr., Çukurova Üniversitesi/ İlahiyat Fakültesi/ Temel İslam Bilimleri Bölümü/ İslam Hukuku Anabilim Dalı, hasankayapinar03@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8752-463X>

Giriş

İslam hukukunda prensip olarak muâvazalı akitlerin her iki taraf için de bağlayıcı olduğu kabul edilmektedir.¹ Ancak bazı durumlarda akdi gerçekleştiren taraflara akdi feshetme yetkisi verilmiş, karşı tarafın iradesinden bağımsız bir şekilde akdi sonlandırabileceği kabul edilmiştir. Bazı muhayyerliklerin kaynağı olarak da kabul edilen rivayetler² dikkate alındığında muhayyerliklerin temelinde tarafların iradelerinin akde tam olarak yansımaları sağlamanın yer aldığı söylenebilir. Zira zaman zaman içinde bulunduğu psikolojik durumlar insanın düşüncesini etkilemekte, bunun sonucunda da insanın görüşü, akde ve akde konu olan eşyaya bakışı değişebilmekte ve böylelikle irade tam olarak tecelli etmemektedir. İşte iradenin akde tam olarak yansıtılmasına yardımcı kurumlardan birisi de muhayyerliklerdir. Nitekim İmam Şâfiî (v. 204/820) ilk fûrû-ı fıkıh eserlerinden birisi olan *el-Ümm*'de büyü konusunun girişinde “*Birbirinizin mallarını batıl yollarla yemeyin. Ancak iki tarafın da razı olduğu ticaret yolu ile (mallarınız helaldir)*” ayetine³ yer vermekte, muhayyerlikleri anlattığı bölümde de sık sık tarafların rızasını dile getirmektedir.⁴

Muhayyerlikler konusu erken döneme ait fûrû-ı fıkıh kitaplarının büyü bölümlerinin giriş kısımlarında ele alınmaktadır. Örneğin İmam Muhammed (v. 189/805) muhayyerlikler konusunu *el-Asl* isimli hacimli eserinin büyü bölümünün başlarında ve sarf kısmında ayrıca ele almaktadır.⁵ Aynı şekilde İmam Şâfiî *el-Ümm*'de büyü bölümünün ilk konusu olarak muhayyerlikleri incelemektedir.⁶ Muhayyerlikler kısmı Tahâvî'nin (v. 321/933) *el-Muhtasar*'ı, Kudûrî'nin (v. 428/1037) *et-Tecrid*'i ve İbn Kudâme'nin (v. 620/1223) *el-Muğni*'si gibi eserlerde büyü kitaplarının girişinde yer almaktadır.⁷

Muhayyerlikler konusunun büyü bölümlerinin giriş kısımlarında yer almasının muhtemel sebebi, büyü teorisini tartışmaya başlamadan önce bey' akdinin gerçekleşip gerçekleşmediğini, tam olarak kurulup kurulmadığını kesinleştirmek isteği olabilir. Şöyle ki hukuken vücuda gelmeyen bir akdin tartışılması, ona binaen hükümlerin vazedilmesi uygun olmasa gerektir. Nitekim pek çok fıkıh kitabının da büyü bahsine akdin kurulması ile başlaması, akdin kurulabilmesi için asgari şartları, gerekli olan lafız ve sigâları detaylı bir şekilde ele alması bu yorumu destekler mahiyettedir.

¹ Fatih Orhan, “Muhayyerlikler”, *İslam Hukuku II*, ed. Mehmet Dirik Abdullah Çolak (İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2019), s. 158.

² Ebü Abdullah Muhammed b. İsmail Buhârî, *Sahîh'ül-Buhârî*, nşr. Halil b. Me'mun Şiha (Beyrut: Daru'l-Marife, 2010), “Büyü”, 48; Ebü'l-Hüseyn en-Nisaburi Müslim b. el-Haccac, *Sahîhu Müslim*, nşr. Ebu Kuteybe Nazar Muhammed Farayabi (Riyad: Daru Tibe, 2006), “Büyü”, 1533.

³ Nisa, 4/29.

⁴ Ebü Abdullah Muhammed b. İdris b. Abbas Şâfiî, *el-Üm*, thk. Rifat Fevzi Abdulmuttalib (Mansure: Dar'ul-Vefa, 2001), 4: 7-11.

⁵ Ebu Abdullah Muhammed b. Hasan Şeybânî, *el-Asl*, thk. Mehmet Boynukalın (Beyrut Daru İbn Hazm, 2012), 2:457, 453:455.

⁶ Şâfiî, *el-Üm*, 4: 6.

⁷ Ebü Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme et-Tahâvî, *Muhtasarü't-Tahâvî*, thk. Ebü'l-Vefâ el-Efganî (Kahire Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, 1370 h.), s. 73; Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kudûrî, *et-Tecrid*, thk. Ali Cuma Muhammed Muhammed Ahmet Serrac (Kahire Daru's-Selam, 2004), 5:2213; Ebü Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed b. Muhammed İbn Kudâme, *el-Muğni*, nşr. Abdülfettah Muhammed el-Hulv Abdullah b. Abdülmuhsin Türki (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1999), 6: 10.

İslam hukukunda muhayyerlikler prensip olarak kabul edilmekle birlikte bazı kısımlarının meşruiyetinde ihtilaf edilmiştir. Bu bağlamda hakkında ihtilaf edilen muhayyerlikler şart ve ayıp muhayyerlikleri olup diğer muhayyerlikler mezhepler arasında tartışılmıştır.⁸

Muhayyerlikler genel itibarıyla şer'i ve iradi olarak iki sınıf içinde ele alınmıştır. Şer'i muhayyerlikler, kaynağı nas olan ve tarafların iradelerinden bağımsız bir şekilde mevcut olan muhayyerliklerdir. Rü'yet muhayyerliği, meclis muhayyerliği ve ayıp muhayyerliği bu sınıf içinde incelenmektedir. İradî muhayyerlikler ise aslen akdin mahiyetinde yer almayan, ancak tarafların karşılıklı rızası ile sabit olan muhayyerliklerdir. Şart muhayyerliği ve tayin muhayyerliği bu sınıf içinde ele alınmaktadır.⁹

Muhayyerliklerin hangi hususlarda meşrû olduğu mezhepler arasında tartışmalıdır. Bu tartışmalara değinen alimlerden birisi de Hanefî bilginlerden Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs'tır (v. 370/981). Cessâs, döneminin Hanefî otoritelerinden birisi kabul edilmiş, bu bağlamda kendisine kadılık teklifleri yapılmış ancak tıpkı müntesibi olduğu mezhebin kurucusu olan Ebû Hanîfe gibi o da bu teklifleri kabul etmemiştir.¹⁰ Hanefî doktrinin oluşmasında İsa b. Eban (v. 221/836) ve Kerhî (v. 340/952) ile birlikte önemli rol oynadığı kabul edilmektedir. Nitekim Hanefî fûrû kitaplarında rivayetlerle istidlal alanında Tahâvî'ye çokça atıf söz konusu iken usûl alanında İsa b. Eban, Kerhî ve Cessâs silsilesiyle gelen bilgi ve görüşleri tercih edilmiş ve usûl alanında bu alimler belirleyici kabul edilmiştir.¹¹

Cessâs'ın eserlerine bakıldığında diğer Hanefî fakihlerden farklı olarak akli istidlallerden oldukça faydalandığı görülmektedir. Bu yönüyle Cessâs, Hanefî mezhebine ait görüşlerin temellendirilmesinde ayrı ve önemli bir konuma sahip olmaktadır. Biz de bu çalışmada meclis muhayyerliği konusu çerçevesinde Cessâs'ın bu yönünü ve Hanefî fûrû-ı fikhî içindeki konumunu tespiti için çalıştık.

Hanefî mezhebinde önemli bir role sahip olması sebebiyle Cessâs'ın farklı konulardaki görüşleri üzerine çok sayıda çalışma yapılmıştır. Ancak meclis muhayyerliği hakkındaki görüşlerine dair bir çalışmaya ulaşamadık. Elbette meclis muhayyerliği konusunda farklı çalışmalar mevcuttur. Ancak bunlar genel olarak mezheplerin meclis muhayyerliğine yaklaşımını inceleyen bir mahiyettedir. Bu bağlamda çalışma konumuz ilk defa bizim tarafımızdan ele alınmış olmaktadır.

⁸ Vehbe Zuhayli, *Fıkhul-İslamî ve Edilletühü* (Dimaşk: Daru'l-Fikr, 1985), 4: 257, 261, 162; Yunus Apaydın, "Muhayyerlik ", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006), 31: 26.

⁹ Muhammed Ebû Zehra, *el-Milkiyye ve Nazariyyetü'l-Akd fi's-Şer'i'ati'l-İslâmiyye* (Kahire: Daru'l-Fikri'l-Arabî, 1996), s. 364.

¹⁰ Muhammed Abdülhay b. Muhammed el-Leknevi, *el-Fevâidü'l-Behiyye fi Terâcimi'l-Hanefiyye*, nşr. Seyyid Muhammed Bedruddin Ebu Firas (Beyrut: Daru'l-Marife, ts.), s. 28. Hayreddin b. Mahmûd Zirikli, *el-A'lâm Kâmüsü Terâcimi li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ mine'l-Arab ve'l-Müstarebin ve'l-Müsteşrikin* (Beyrut Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002), 1: 171.

¹¹ Murteza Bedir, *Fıkıh, Mezhep ve Sünnet* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2004), s. 106, 107.

Bu çalışmada Cessâs'ın kaleme aldığı *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî* isimli eser temel başvuru kaynağı olacaktır. Cessâs'ın ileri sürdüğü delillere yöneltilen eleştiriler ve bu konuda verilen cevaplar da Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinin temel kaynaklarından araştırılacaktır.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Akit Meclisi

Akit meclisi kavramı icap ile kabulün sahih bir şekilde birleşebilmesi için sadır oldukları zaman veya mekânın azamî sınırlarını ifade etmektedir. Akit meclisi teorisi, tarafların gerçekleştirdiği akdi daha detaylı düşünceleri ve bunun sonucunda irade beyanında bulunmalarını sağlamaya yöneliktir.¹² Bu açıdan bakıldığında muhayyerliklerin temelinde yer alan, tarafların iradelerini, akde sağlıklı bir şekilde yansıtabilmesi düşüncesi, akit meclisi teorisinde de göze çarpmaktadır.

Hukuk, yapısı itibarıyla ilgi alanına giren konular için standart, asgari düzey belirleme gayreti içindedir. Bu refleksin bir sonucu olarak İslam hukuku da akit meclisi kavramı için sınır tespit etmiştir. İslam hukukçularının akit meclisi için farklı sınırlar tespit etmesi bu yargıyla tenakuz arz etmeyecektir.

Akit meclisi, akdi gerçekleştiren tarafların akdi yaptıkları ve henüz terk etmedikleri zaman ve mekanı ifade etmek için kullanılmaktadır. Fûru-ı fıkıh eserlerine bakıldığında bazı hükümlerin akit meclisi üzerine inşa edildiği görülmektedir. Şöyle ki taraflar arasında icap ve kabulden sonra, mebî ya da semende artırma ya da azaltmanın akde dahil edilebilmesi için akit meclisinde kabul edilmesi gerektiği kabul edilmiştir.¹³ Bu kuralı bir örnekle açıklamak gerekirse 100 liraya satın alınan bir ürün için icap ve kabulden sonra taraflardan birisi ürünün 110 liraya ya da 90 lira olmasını talep etse, diğeri de bunu kabul ettiği zaman ve mekan akit meclisi sınırları dahilinde ise akde konu ürünün fiyatı 110 ya da 90 lira olarak kabul edilir. Dolayısıyla şufa, ikâle, fesih gibi durumlarda bu fiyat üzerinden işlem yapılır. Buna karşın teklif edilen yeni miktar akit meclisi dışında kabul edilmişse, o ürünün fiyatı 100 lira olarak kabul edilir ve sonradan eklenen ya da çıkarılan 10 lira hibe olarak kabul edilir.

1.2. Meclis Muhayyerliği

Klasik döneme ait pek çok fûru-ı fıkıh eserine bakıldığında muhayyerlik bölümlerinin ilk kısmında meclis muhayyerliğinin ele alındığı görülmektedir. Bu durum meclis muhayyerliğini kabul eden Şâfiî ve Hanbelî eserlerde olduğu gibi meclis muhayyerliğinin sabit olmadığını ileri süren Hanefî ve Mâlikî kaynakları için de geçerlidir.¹⁴ Buradan

¹² Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2014), 2: 87.

¹³ Efendi Ali Haydar, *Dürrü'l-Hukkam Şerhu Mecelleti'l-Ahkam*, nşr. Osman Erdem Raşit Gündoğdu (İstanbul Osmanlı Yayınevi, ts), 1: 254, 255; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslamiye ve Istılâhâtı Fıkhiye Kamusu* (İstanbul Bilmen Yayınevi, 1976), 6: 45.

¹⁴ Şâfiî, *el-Üm*, 4:7; Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, thk. Muhammed el-Azâzî (Beirut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiye, 2018), 2: 253; el-Kudûrî, *et-Tecrid*, 5:2225; Ebû'l-Velid Süleyman b. Halef b. Sa'd

hareketle meclis muhayyerliği konusunun mezhepler arasında önemli bir yerinin olduğu söylenebilir. Nitekim aşağıda kısaca ifade edildiği üzere farklı görüşlere sahip mezhep alimleri, kaleme aldıkları eserlerinde meclis muhayyerliği konusunda uzun açıklamalara yer vermişlerdir. Bu açıklamalarında naslardan istidlal yapıldığı gibi akli çıkarımlar da söz konusudur.

Meclis muhayyerliği kavramı, akdi gerçekleştiren tarafların akit meclisinde buldukları sürece yaptıkları akdi tek taraflı olarak feshedebilme hakkını ifade eder. Meclis muhayyerliği bütün mezheplerin üzerinde ittifak ettiği bir konu değildir. Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri meclis muhayyerliğini kabul ederken Hanefî ve Malîkî mezhepleri kabul etmez.¹⁵

Meclis muhayyerliği bağlamında dile getirilen görüşlere bakıldığında tartışmanın “*Alışverişi yapanlar ayrılmadıkları sürece muhayyerdir*”¹⁶ hadisi etrafında şekillendiği görülmektedir.¹⁷ Başka bir ifadeyle meclis muhayyerliği konusundaki ihtilafın temelinde bu rivayetin farklı yorumlanması yer almaktadır.¹⁸ Meclis muhayyerliğini kabul etmeyen mezhep alimleri bu rivayeti tevil etmişler ve hadisin zahir anlamını terk etmişlerdir. Bu bağlamda hadiste yer alan *ayrılma* lafzı ve bu lafza yüklenen anlam önem arz etmektedir.

Muhayyerliğinin sabit olduğunu ileri süren Şâfiî ve Hanbelî alimler hadisteki *ayrılma* ifadesini hakiki anlamıyla ele almışlar, tarafların bedenen akdin yapıldığı mahalli terk etmeleri olarak anlamlandırmışlar ve buna göre hüküm vermişlerdir.¹⁹

Buna karşın Hanefî ve Malîkî alimleri rivayetteki *ayrılma* ifadesini mecazî olarak ele almışlar ve tarafların sözde ayrılığa düşmeleri, farklı irade beyanı ileri sürmeleri olarak yorumlamışlardır. Bu tevilin delili olarak da bazı küllî kaideleri gerekçe göstermişlerdir. Şöyle ki akitlerde karşılıklı rıza esas olup aldatma, zarar verme gayr-i meşrudur. Sınırları belli olmayan muhayyerlik ise taraflara zarar verecek olduğundan meclis muhayyerliğinin meşrûiyeti tarafların zarar görmesine sebebiyet verebilir.²⁰ Meclis muhayyerliğini kabul eden alimler ise bu teville karşı çıkmışlar, hadisteki *ayrılma* kelimesinin tevil edilmesinin mümkün olmadığını ve zahir anlamı ile anlaşılmasının zorunlu olduğunu ileri sürmüşlerdir.²¹

el-Bâcî, *el-Münteka Şerhu Muvatta'ı Malik*, thk. Muhammed Ali Bidûn (Beyrut Daru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1999), 6:428.

¹⁵ Şâfiî, *el-Üm*, 4: 9; Ebû Ömer Cemaleddin Yusuf b. Abdullah b. Muhammed İbn Abdülber, *el-İstizkâr* nşr. Abdülmü'ti Emin Kal'aci (Beyrut: Dâru Kuteybe, 1993), 6: 471; Bâcî, *el-Münteka*, 6:429; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 6:10.

¹⁶ Buhârî, "Büyü", 16, 42, 44; Müslim, *Sahihu Müslim*, "Büyü", 43, 47.

¹⁷ Ebû İshak Cemaleddin İbrâhim b. Ali b. Yusuf Şirâzî, *el-Mühezzeb fi Fikhi'l-İmam eş-Şafî*, nşr. Zekeriya Umeyrat (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiye, 1995), 2: 4; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 6: 10.

¹⁸ Usûl kitaplarında da benzer yaklaşım söz konusudur. Örnek olarak bk. Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, nşr. Ebu'l-Vefa el-Afganî (Beyrut: Daru'l-Fikr, 2005), s. 296; Ömer Korkmaz, *Osmanlı Fıkıh Usûlü Anlayışı - Fudayl Çelebi (el-Cemâli) Örneği* - (Ankara: Bizim Büro, 2017), s. 125.

¹⁹ Şâfiî, *el-Üm*, 4:9; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 6:10.

²⁰ Ebû Muhammed Osmân b. Ali Zeyla'î, *Tebyînu'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dakâik* (Bulak Matba'atü'l-Kübra'l-Emiriyye, 1315), 4: 3, 4; Bedrüddin Muhammed b. Ahmed Aynî, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, nşr. Emin Sâlih Şa'bân (Dârü'l-Kütübi'l-İlmiye: Beyrut 2000), 8: 12, 13.

²¹ Şirâzî, *el-Mühezzeb*, 2: 4. Detaylı açıklamalar için bk. İbrahim Tüfekçi, "İslam Hukukunda Meclis Muhayyerliği",

2. Cessâs'ın İstidlalleri

Yukarıda aktarıldığı üzere Hanefî mezhebi meclis muhayyerliğinin mevcut olmadığını ileri sürmektedir. Bu konuda istidlal edilen rivayetleri diğer mezheplerden farklı yorumlamışlar, aynı rivayetlerle istidlalde bulunmuşlardır. Önemli bir Hanefî alimi olan Cessâs da meclis muhayyerliğini reddetmiş ve bu görüşü savunmak için güçlü istidlallerde bulunmuştur. Cessâs'ın istidlalleri mahiyetleri bakımından iki başlık altında ele alınabilir. Bunlar naslarla ve nazarla istidlal olarak ifade edilebilir.

2.1. Naslarla İstidlal

Yukarıda ifade edildiği üzere Cessâs'ın bu konuda istidlalde bulunduğu kaynaklardan birisi naslardır. Buna göre Cessâs bazı ayet ve hadislerin meclis muhayyerliğinin bulunmadığına delalet ettiğini ileri sürmektedir. Bu başlıkta Cessâs'ın istidlalde bulunduğu ayet ve hadisler ele alınacak, Cessâs'ın istidlal yönü incelenecek, muhalif mezhep ve alimlerin bu konudaki itirazları verilip değerlendirme yapılacaktır. Konunun fikhî boyutu ön planda olduğundan rivayetlerin sübutu noktasındaki tartışmalara yer verilmeyecektir.

Muhtasaru't-Tahâvî metninde şart muhayyerliği olmaksızın tarafların anlaşmaları durumunda fiziki olarak ayrılma olsa da olmasa da taraflardan birisi için tek taraflı fesih hakkının bulunmadığı ifade edilmektedir. Bu cümle açıkça meclis muhayyerliğinin sabit olmadığını ifade etmektedir. Nitekim Cessâs bu metnin şerhinde meclis muhayyerliğinin aleyhinde yoruma açık bazı istidlallerde bulunmaktadır. İstidlallerine ayetlerle başlamakta, meclis muhayyerliğinin söz konusu ayetlere aykırı olduğunu ileri sürmektedir.

Cessâs'ın bu konuda istidlalde bulunduğu ayet Nisa suresinin 29. ayetidir. Bu ayette şöyle buyrulmaktadır: *“Ey iman edenler, birbirinizin mallarını batıl yollarla değil ancak karşılıklı rıza ile alın”*.²² Cessâs, bu ayette karşılıklı malların alınıp tasarrufta bulunma hakkının tarafların yaptıkları ve razı oldukları ticarete bağlandığını, bu durumun da meclis muhayyerliğini nefyettiğini, bizzat akdin kendisi ile tarafların akde konu mal ve semene malik olup tasarrufta bulunabileceğini ileri sürmüştür.²³

Cessâs'ın istidlal ettiği bu ayet farklı yorumlanmış, *karşılıklı rıza* ibaresinin kapsamı hakkında ittifak sağlanamamıştır. Taberî'nin (v. 310/923) aktardığına göre bu ayetteki *karşılıklı rıza* ibaresi meclis muhayyerliğini de kapsamakta, tarafların yaptıkları akde razı bir şekilde ayrılmalarını ifade etmektedir. Hz. Peygamber'den (s.a.s.) aktarılan *taraflar ayrılmadıkları sürece muhayyerdir* mealindeki rivayetin de sahih olduğunu kabul ettiği için meclis muhayyerliğinin bu ayetin kapsamında olduğunu ileri sürmektedir.²⁴

İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi 20 (2012).

²² Nisa, 4/29.

²³ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 2: 253.

²⁴ Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid Taberî, *Câmi'ül-Beyân an Tefsiri Âyi'l-Kur'ân*, nşr. Muhammed Ali Bidûn (Beyrut Dar'ul-Kütüb'il-İlmiye, 1997), 6: 636.

Buna karşılık İbnü'l-Arabî'ye (v. 543/1148) göre meclis muhayyerliğinin bu ayette yer alan karşılıklı rıza ibaresinin kapsamına dahil edilmesi doğru değildir. Kaldı ki bu ayet mutlak olarak iki tarafın da razı olduğu ticaretin mübah olduğunu vurgulamaktadır. Ticaret ise akitle ve bağlayıcı irade beyanı ile tamam olur. Dolayısıyla meclis muhayyerliği açık veya kapalı bu ayetin zımında yer almaz. İbnü'l-Arabî ayrıca “*akitlerinize vefa gösterin*” ayetiyle²⁵ istidlal yapar ve akdi yaptıktan sonra akdi onaylamamanın vefaya aykırı olduğunu belirtir.²⁶

Bu ayet malların meşrû yollarla elde edilmesini emretmekte, kimsenin malının rızasının dışında alınmasını yasaklamaktadır. Meclis muhayyerliğinin ayette emredilen rıza kapsamında olduğu ya da olmadığı noktasında herhangi bir fikir vermemektedir. Ayet mutlak olarak ele alınıp meclis muhayyerliğinin bu ıtlakın içine dahil edilmesi nassa ziyade olarak değerlendirilecek olursa aynı durum şart muhayyerliği için de geçerlidir. Yani ayet açık bir şekilde karşılıklı rızaya dayanarak akdi yaptıktan sonra mallarda tasarrufa cevaz veriyorsa şart muhayyerliği sebebiyle daha sonra bu akdin bozulamayacağı anlamı da çıkartılabilir. Ayette meclis muhayyerliğinden söz edilmediği gerekçesine dayanarak meclis muhayyerliğinin gayr-i meşrû olduğu ileri sürülürse, ayette şart muhayyerliği başta olmak üzere diğer muhayyerlikler de yer almadığı gerekçesiyle söz konusu muhayyerliklerin meşrûiyeti reddedilebilir.

Kur'an-ı Kerim'in pek çok ayeti genel prensipler vaz etmekte, detaylara dair herhangi bir hüküm koymamaktadır. Bu ayetlerin ıtlakını dikkate alıp fûrû-ı fıkha dair pek çok hükmün söz konusu ayetlerde yer almadığını ileri sürüp bu hükümleri reddetmek fûrû-ı fıkhıdaki pek çok hükmün meşrûiyetini tartışmalı hale getirecektir.

Cessâs'ın istidlal ettiği diğer bir nas da “*Ey iman edenler akitlere vefa gösterin*” ayetidir.²⁷ Cessâs alışverişin de bir akit olduğunu ve bu akde ayetin açık bir şekilde emrettiği vefanın gösterilmesi gerektiğini ancak meclis muhayyerliğinin kabul edilmesi durumunda akde vefanın söz konusu olmayacağını ileri sürmüştür.²⁸

Yukarıdaki istidlalin de eleştiriye açık yönlerinin bulunduğu söylenebilir. Şöyle ki İmam Şâfiî taraflar anlaştıktan sonra bedenen ayrılmaları ile akdin bağlayıcı hale geldiğini, taraflar ayrılmadan akdin tam anlamıyla kurulmadığını ileri sürmektedir.²⁹

Bu tartışmaya benzer bir fikir ayrılığı rehin ve hibe konularında da mevcuttur. Şöyle ki Hanefî mezhebine göre rehin ve hibe akitlerinin tamam olabilmesi için kabz şarttır. Kabzdan önce bu akitler bağlayıcı olmayıp tarafların cayma hakkı vardır.³⁰ Hanefî kitaplarında bu

²⁵ Maide, 5/1

²⁶ Ebu Beki Muhammed b. Abdullah İbnü'l-Arabî, *Ahkamü'l-Kur'an*, nşr. Muhammed Abdülkadir Ata (Beyrut: Daru'l-Marife, ts.), 1: 523.

²⁷ Maide, 5/1

²⁸ Cessâs, Şerhu Muhtasari't-Tahâvî, 2: 253.

²⁹ Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed el-Mâverdi, *el-Hâvi'l-Kebîr*, nşr. Âdil Ahmed Abdülmecûd Ali Muhammed Mu'avvaz (Beyrut Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994), 5: 359.

³⁰ Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebi Bekr Muhammed b. Ahmed Kudûri *el-Muhtasar*, thk. Kami Muhammed Muhammed

konu farklı istidlallerle savunulmaktadır. Hanefî mezhebindeki kıyasa göre teberrû akitlerinin lazım olabilmesi için kabz şarttır.³¹

Mâlikî mezhebine göre rehin ve hibe gibi akitler de bağlayıcı olarak kurulmakta, akdin lazım olması için ayrıca kabza ihtiyaç bulunmamaktadır. İmam Malik'in bu görüşünün temelinde rehin akdini diğer akitlerle aynı değerlendirmesi yer almaktadır. Ona göre “*Ey iman edenler akitlere vefa gösterin*” ayeti gereği bütün akitler kurulmalarıyla birlikte bağlayıcıdır.³²

Yukarıda aktarılan tartışma ve istidlallere bakıldığında Hanefî mezhebinin bazı gerekçeler sebebiyle “*Ey iman edenler akitlere vefa gösterin*” ayetinin umumuna aykırı hüküm verdikleri görülmektedir. Bu tartışmaların bizim konumuz açısından önemine gelince, “*Ey iman edenler akitlere vefa gösterin*” ayetinin mutlak olarak meclis muhayyerliğinin butlanına delalet ettiğini ileri sürmenin eleştiriye açık olduğu ileri sürülebilir. Şöyle ki rehin ve hibe konularında olduğu gibi bey' akdinin de henüz tamam olmadığı düşünülebilir ve bu durumda akde vefasızlık söz konusu olmayacaktır. Nitekim Şâfiî mezhebi akdin tarafların ayrılması ile kurulduğunu ileri sürmekte, tarafların gerçekleştirdikleri işleme bu safhadan sonra *akid* ismini vermekte ve bundan sonra bu işlemin bağlayıcı olduğunu, bundan sonra akde vefanın farz olduğunu ileri sürmektedirler. Aynı şekilde bu ayetin mutlak olarak ele alınması durumunda diğer muhayyerliklerin de nefyedilmesi gerekmektedir. Ancak bazı özel delillere binaen söz konusu muhayyerliklerin genel hüküm bildiren ayetlerden istisna edildiği görülmektedir. Dolayısıyla genel hüküm bildiren ayetlerin özel delile binaen vazedilen hükümlere karşı istidlal edilmesinin sıhhati tartışmaya açıktır.

Cessâs'ın istidlalde bulunduğu diğer bir nas da “*alışveriş yaptığınızda şahit tutun*” ayetidir.³³ Müellif, Allah'ın taraflar adına güvence olması için yapılan akde şahit tutulmasını istediğini, ancak taraflardan birisi için muhayyerliğe hükmedilmesi durumunda bu güvencenin ortadan kalktığını ileri sürmüştür. Nitekim muhayyer olan akdi feshettiği zaman karşı tarafın akdi ilzam etmesi söz konusu olmayacaktır. Dolayısıyla meclis muhayyerliğinin olduğunu ileri sürmek ayetin manasını iptal etmek demektir.³⁴

Şâfiî kaynaklara bakıldığında Hanefî mezhebinin bu ayetle istidlaline karşı çıktığı görülmektedir. Onlara göre ayetteki *şahit tutun* ifadesi taraflar bedenen ayrıldıktan

Avida (Beyrut Daru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1997), s. 92.

³¹ Kemâleddin Muhammed b. Abdülvahid b. Abdülhamid İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethi'l-Kadir*, nşr. Abdürrezzak Galip el-Mehdi (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiye, 2003), 10:155.

³² Mâverdi, *el-Hâvi'l-Kebîr*, 6: 7; Ebü'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Kurtubi İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid*, nşr. Muhammed Suhbi Hasan Hallak (Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, 1410), 3: 1909.

³³ Bakara, 2/282

³⁴ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvi*, 2: 253.

sonrasına ilişkindir. Zira akit tarafların ayrılmalarından sonra bağlayıcı hale gelir ve o zaman tamam olur.³⁵

Cessâs meclis muhayyerliği konusunda ayetlerden istidlalde bulunduğu gibi bazı hadislerden de istidlalde bulunmuştur. Buna göre “*Biriniz yiyecek satın aldığı zaman onu eline alıncaya kadar satmasın*” hadisi³⁶ meclis muhayyerliğinin caiz olmadığına delalet etmektedir. Zira meclis muhayyerliği meşru olsaydı Hz. Peygamber (s.a.s.) malın teslim alınmasından sonra satılmasına cevaz vermezdi. Dolayısıyla malın teslim alınmasıyla tasarruf caiz olduğuna göre akdin hukuki sonuç doğurması için tarafların ayrılmalarının beklenmesine ihtiyaç yoktur.

Cessâs yukarıda zikredilen lafızlardan farklı olarak aynı manaya gelen başka rivayetlere de yer vermiştir. Diğer taraftan bazı Şâfiî alimlerin eserlerine bakıldığında bu rivayetler sahih olarak kabul edilmekte ve bunlar üzerine hüküm bina edilmektedir. Bu minvalde kişinin teslim almadığı gıda ürünlerini satmasının meşru olmadığı ileri sürülmüştür.³⁷ İmam Nevevî ayrıca kişinin teslim almadığı gıda ürününü satmasının caiz olmadığı noktasında icma oluştuğunu nakletmiştir.³⁸ Bununla birlikte söz konusu Şâfiî eserlerinde meclis muhayyerliği konusunda bu rivayetlere ilişkin bir açıklama bulunamamıştır.

Cessâs'ın istidlalde bulunduğu diğer bir nas da genel hüküm bildiren “*Müslümanlar şartlarına sadıktır*” hadisidir.³⁹ Cessâs, meclis muhayyerliğinin bu rivayete aykırı olduğunu ileri sürmektedir. Zira akdi gerçekleştiren taraflar akdin kendisi ile karşı tarafa bu akdi yapmaya söz vermiş olmaktadır. Bundan sonra akdin bozulması kişinin sözünü ilga etmesi, vaadini iptal etmesi anlamına gelecektir. Zira taraflar icap ve kabul ile akdi gerçekleştirme mebî ve semeni karşılıklı alıp vermeye söz vermektedirler.

2.2. Nazarla İstidlal

Cessâs'ın istidlalleri naslarla sınırlı değildir. O ayrıca akli istidlallerde de bulunarak Hanefî mezhebinin görüşünü temellendirmeye gayret etmiştir. Akli istidlallerinin birincisine göre Cessâs, bey' akdini, nikah, muhâlea ve kitabet gibi akitlere kıyaslamış ve bu akitlerin kurulmasında herhangi bir muhayyerliğin söz konusu olmadığını, icap ve kabulün yeterli olduğunu söylemiştir. Aynı şekilde bey' akdinin kurulmasında da muhayyerliğin olmadığını, icap ve kabulün yeterli olduğunu ileri sürmüştür. Bey' akdinin diğer akitlerle benzerlik yönü

³⁵ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, 5: 36.

³⁶ Müslim, *Sahîhu Müslim*, "Büyü", 8.

³⁷ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, 5: 222; Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, (Beyrut Dâru'l-Ma'rife, 1960), 4: 350.

³⁸ Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref b. Nuri Nevevî, *el-Mecmû Şerhu'l-Mühezzeb li'ş-Şirâzi*, nşr. Muhammed Necib el-Mutî (Cidde: Mektebetü'l-İrşad, ts.), 9: 279.

³⁹ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, nşr. Ammar Tayyar v. dğr. (Dimaşk Müesset'ü-Risâle, 2011), "el-Ahkamu an Rasûlillah", 17.

ise muâvazalı akitlerden olmasıdır. Ayrıca bu akitlerde taraflar, akdin konularına karşılıklı rıza ile muhayyerlik olmaksızın sahip olmaktadır.⁴⁰

Cessâs'ın diğer bir istidlaline göre de meclis muhayyerliğinin kabul edilmesi durumunda sarf akdi batıl olmaktadır. Şöyle ki sarf akdinin tam ve sahih bir şekilde kurulabilmesi için taraflar arasında alışveriş bitmiş olmalı yani taraflar akit meclisinden ayrılırken bedellere karşılıklı olarak tam mülkiyetle sahip olmalıdır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) dinar ve dirhemlerin değişimi konusunda İbn Ömer'e "ayrılırken aranızdaki alışverişin bitmiş olması şartıyla beis yoktur" buyurmuştur.⁴¹

Sarf akdinde meclis muhayyerliği kabul edilirse taraflar akdin konularına akitle sahip olamazlar. Zira tarafların akdin konularına sahip olabilmesi ve akdin bağlayıcı bir şekilde kurulması için ayrılmaları gerekmektedir. Ancak sarf akdinin kurallarına göre ise taraflar ayrılmadan önce malların mülkiyeti karşı tarafa geçmiş olmalı ve akit bağlayıcı hale gelmelidir. Dolayısıyla sarf akdinin tamamlanmadan tarafların ayrılması sarf akdini batıl kılacaktır. Akdi sahih kılacak tamamlayıcı bir unsurun yani akdin sıhhat şartlarından olan bir şeyin akdi iptal eden bir sebep olması paradoks oluşturacaktır. Bu durumda böyle bir şartın ileri sürülmesi aklen mümkün değildir.⁴² Cessâs burada sarf akdinin tamam olabilmesi için tarafların karşılıklı olarak bedellere sahip olması yani akdin bağlayıcı hale gelmesi ve tarafların bundan sonra ayrılması gerektiği kuralı zikreder. Daha sonra meclis muhayyerliğinin bu kural ile tenakuz oluşturduğunu iler sürer.

3. Cessâs'ın Meclis Muhayyerliği Hakkındaki Nasları Değerlendirmesi

Cessâs, meclis muhayyerliğinin sabit olmadığı noktasında naslardan ve akli istidlallerden sonra Şâfiî ve Hanbelî mezhebinin meclis muhayyerliğinin sabit olduğuna dair istidlalde bulunduğu nasları yorumlamıştır. Yukarıda geçtiği üzere meclis muhayyerliğinin varlığına dair ileri sürülen en güçlü delil " *البيعان بالخيار ما لم يتفرقا* " alışverişini yapan taraflar ayrılmadıkları müddetçe muhayyerdir" hadisidir. Cessâs da bu hadisi ele almakta ve öncelikle bu hadisin muhtelif lafızlarla ve farklı sahâbilerden rivayet edildiğini belirtmektedir. Dolayısıyla hadisin sübutuna yönelik bir eleştiri ileri sürmemekte, hadisin sahih olduğunu kabul etmektedir. Ancak bu hadisin muhalif görüş taraftarları için değil kendi görüşleri için bir delil teşkil ettiğini ileri sürmektedir.

Cessâs'ın ifadelerine göre "alışveriş yapanlar ayrılmadıkları sürece muhayyerdir" hadisinde mütebâyiân lafzı bulunmaktadır. Bu lafız hakiki anlamıyla ele alınsa kurulmuş, tamamlanmış bir akdi değil akdin henüz kurulma halini ifade etmektedir. Zira bu kalıp Arapçada failin fiili yapma anını ifade etmektedir. Aynı şekilde *المتضاربان* mütekâbilân, *المتضاربان* mütedâribân kelimeleri de failerin fiili yapma anını anlatmaktadır. Bu kalıp ifadelerin fiilin

⁴⁰ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvi*, 2: 255.

⁴¹ Süleyman b. Eş'as b. İshak es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebi Dâvûd*, nşr. Muhammed Ali es-Seyyid İzzet Ubeyd ed-De'as (Beyrut: Daru İbn Hazm, 1997), "Büyü", 14.

⁴² Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvi*, 2: 255.

sona ermesinden sonraki zaman için kullanılması doğru olmamakla birlikte kullanılsa bile bu mecaz olarak ifade edilebilir.⁴³

“Mütebâyiân” kelimesi tarafların alışverişe, pazarlığa başlamalarını ifade etmektedir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) bazı rivayetlerde “biriniz kardeşinin alışverişi üzerine alışveriş yapmasın” buyurmaktadır⁴⁴, bazı rivayetlerde de “biriniz kardeşinin pazarlığı üzerine pazarlık yapmasın” buyurmaktadır.⁴⁵ Yani aynı anlamı ifade eden rivayetlerin bir kısmında alışveriş anlamında *بيع* lafzı kullanılırken, bazı rivayetlerde ise *pazarlık* anlamına gelen *اسوم* lafzı kullanılmaktadır.

Cessâs hadisteki *firkat* kelimesi (ما لم يتفرقا) üzerinde de durmaktadır. Buna göre *firkat* kelimesinin iki anlamı vardır. Bunlardan birincisine göre tarafların bedenen ayrılması, ikincisine göre de tarafların sözlerinin ayrılmasıdır. Bu kelimenin bedenen ayrılma anlamında ele alınması durumunda hadisin anlamı şöyle olmaktadır:

Taraflardan birisi alışveriş için icapta bulunduğu zaman diğersinin bu teklifi kabul etmesi için tanınan zaman dilimi, tarafların birlikte bulunduğu süredir. Taraflar bedenen ayrıldıktan sonra karşı tarafın kabulü hukuken geçersizdir. Dolayısıyla taraflar bedenen ayrılmadıkları sürece icapta bulunan kişi, karşı tarafın kabulünden önce icaptan vazgeçebilir. Taraflar bedenen ayrıldıktan sonra icabın hükmü ortadan kalkmaktadır. Bu durumda kabul gerçekleşse bile icap mevcut olmadığı için akit kurulamamaktadır.

Tarafların sözlerinin ayrılması ise icapta bulunan tarafın kabulden önce icabından vazgeçebilme hakkıdır. Karşı taraf kabul ederse artık akit gerçekleşmiş, alışveriş konusu kapanmış ve tarafların gündeminde başka konular yer almaya başlamıştır. İşte bu konunun değişmesi tarafların sözlerinin ayrılması olarak tanımlanmış ve bu noktadan sonra tarafların muhayyerlik haklarının bulunmadığı ifade edilmiştir.⁴⁶

Cessâs ayrılma kelimesinin fiziki anlamda olmayıp, sözlerin değişmesi anlamında olduğuna dair Kur'an-ı Kerim'den istidlalde bulunmuştur. Buna göre “Ehl-i kitap ancak kendilerine o açık kanıt geldikten sonra ayrılığa düştüler” (Beyyine, 98/4) ayetindeki ayrılma kelimesi fiziki ayrılmayı değil fikir ve sözde ayrılmayı ifade etmektedir.⁴⁷

SONUÇ

Fürû-ı fıkıh eserleri akitlerin hukuki sonuçları üzerinde durmuş ve bunların hangi aşamadan sonra bağlayıcı hale geldiğini detayları ile incelemiştir. Akdin bağlayıcılığı noktasında ele alınan konuların başında da meclis muhayyerliği gelmektedir. Hanefî alimi olan Cessâs da meclis muhayyerliği konusunu ele almış ve farklı kaynaklardan istidlallerde bulunmuştur.

⁴³ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 2: 256.

⁴⁴ Buhârî, “Büyü”, 64.

⁴⁵ Müslim, “Nikah”, 54.

⁴⁶ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 2: 258.

⁴⁷ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 2: 259.

Cessâs'ın istidlallerine bakıldığında genel hüküm bildiren ayetlerin kullanıldığı görülmektedir. Bu ayetlerin referans olmasının temel sebebi, meclis muhayyerliğinin sabit olduğuna delalet eden “*alışveriş yapan taraflar ayrılmadıkları sürece muhayyerdir*” rivayetinin kıyasa aykırı olması olabilir. Cessâs'ın gerek naslarla gerekse de nazarla yaptığı istidlaller, meclis muhayyerliğinin kıyasa aykırı olması ekseninde şekillenmektedir.

Diğer taraftan Kur'an-ı Kerim'in pek çok ayeti genel hükümler vazetmekte, detaylara dair herhangi bir hüküm koymamaktadır. Bu ayetlerin ıtlakını dikkate alıp fûrû-1 fıkhı dair pek çok hükmün söz konusu ayetlerde yer almadığını ileri sürüp bu hükümleri reddetmek fûrû-1 fıkhındaki pek çok hükmün meşrûiyetini tartışmalı hale getirecektir. Binaen aleyh genel hüküm bildiren ayet ve hadislerle istidlalde bulunmak fikhî açıdan bazı eleştirilere konu olabilir. Nitekim özel bir nassa veya kıyasa binaen verilen pek çok hükmün genel hüküm bildiren naslara aykırılığı söz konusu olabilmektedir. Örneğin rehin ve hibe konularında olduğu gibi bu akitlerin sadece icap ve kabul ile bağlayıcı olmaması yukarıda istidlal edilen pek çok ayet ve hadise aykırı olduğu ileri sürülebilir. Ne var ki fûrû-1 fıkhın rehin ve hibe bölümlerine bakıldığında çok farklı deliller ve gerekçeler sunulduğu görülecektir. Dolayısıyla bu konulardaki hükümlerin genel hüküm bildiren ayetlere aykırı olduğu gerekçesiyle eleştirilmesi isabetli olmasa gerektir. Aynı şekilde meclis muhayyerliğinin de genel hüküm bildiren ayet ve hadislere göre değerlendirilmesi eleştiriye açıktır.

Cessâs'ın güçlü bir yorumlama ve istidlal yönünün bulunduğu görülmektedir. Nitekim yukarıda ifade edildiği üzere farklı konuda hüküm bildiren bir rivayeti meclis muhayyerliği konusunda ele alması ve tutarlı çıkarımlarda bulunması bu özelliğini teyit eder mahiyettedir. Aynı şekilde nazarla yaptığı istidlallerde de bu husus ortaya çıkmaktadır. Özellikle meclis muhayyerliğinin sarf akdinde kabul edilmesinin akli olarak mümkün olmadığını ileri sürmesi Cessâs'ın istidlal konusundaki başarısını göstermektedir.

Hanefi mezhebinin meclis muhayyerliği konusundaki yaklaşımına baktığımızda genel olarak bu konudaki rivayetleri kabul etmekle birlikte bunları, kıyasa ve bazı genel hüküm bildiren ayetlere aykırı olarak değerlendirdikleri görülmektedir. Cessâs'ın da istidlalleri bu yönde olup nasları, mezhebin görüşüne uygun bir şekilde yorumlamış ve genel prensiplere göre değerlendirmiştir. Burada ayrıca belirtilmesi gereken bir husus olarak şart muhayyerliği başta olmak üzere muhayyerliklerin aynı şekilde genel ilkelere aykırı olduğu düşünülebilir. Bu durumda Hanefi mezhebinin şart muhayyerliği ile ilgili rivayetleri meclis muhayyerliği rivayetlerinden daha güçlü gördüğü ileri sürülebilir. Zira bu rivayetlere binaen kıyasa ve genel hüküm bildiren ayetlere aykırı olarak şart muhayyerliği kabul edilmektedir. Buna karşın yukarıda Cessâs'ın istidlalleri özelinde ele alındığı üzere meclis muhayyerliği hakkındaki rivayetler genel hüküm bildiren ayetler ve hadislerle çeliştiği gerekçesine de dayanarak meclis muhayyerliği reddedilmektedir. Ne var ki şart muhayyerliğinin kaynağı olan rivayetlerle meclis muhayyerliği hakkındaki rivayetlerin mukayese edilmesi ve bunların

Hanefî mezhebindeki kıyas ile ilişkisi bu çalışmanın sınırlarını aşacağı için bu konuda müstakil bir çalışma uygun olacaktır.

Kaynakça

- Ali Haydar, Efendi. *Dürrü'l-Hukkam Şerhu Mecelleti'l-Ahkam*. Nşr. Osman Erdem Raşit Gündoğdu. İstanbul Osmanlı Yayınevi, ts.
- Apaydın, Yunus. "Muhayyerlik ". *TDV İslam Ansiklopedisi* 25-30. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006
- Aynî, Bedrüddîn Muhammed b. Ahmed. *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*. Nşr. Emîn Sâlih Şa'bân. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye: Beyrut 2000.
- Bâcî, Ebü'l-Velid Süleyman b. Halef b. Sa'd. *el-Münteka Şerhu Muvattaı Malik*. Thk. Muhammed Ali Bidûn. Beyrut Daru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1999.
- Bedir, Murteza. *Fıkıh, Mezhep ve Sünnet*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2004.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuk-ı İslamiye ve Istılâhâtı Fıkhiye Kamusu*. İstanbul Bilmen Yayınevi, 1976.
- Buhârî, Ebü Abdullah Muhammed b. İsmail. *Sahîh'ül-Buhârî*. Nşr. Halil b. Me'mun Şiha. Beyrut: Daru'l-Marife, 2010.
- Cessâs, Ebü Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî. *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*. Thk. Muhammed el-Azâzî. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiye, 2018.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as b. İshak es-Sicistânî. *Sünenu Ebi Dâvûd*. Nşr. Muhammed Ali es-Seyyid İzzet Ubeyd ed-De'as. Beyrut: Daru İbn Hazm, 1997.
- Askalânî, Ahmed b. Ali İbn Hacer. *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. Beyrut Dâru'l-Ma'rif, 1960.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed. *el-Hâvî'l-Kebîr*. Nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd Ali Muhammed Mu'avvaz. Beyrut Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- İbn Abdülber, Ebü Ömer Cemaleddin Yusuf b. Abdullah b. Muhammed *el-İstizkâr* Nşr. Abdülmü'ti Emin Kal'aci. Beyrut: Dâru Kuteybe, 1993.
- İbn Kudâme, Ebü Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed. *el-Muğnî*. Nşr. Abdülfettah Muhammed el-Hulv Abdullah b. Abdülmuhsin Türki. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1999.
- İbnü'l-Arabî, Ebu Beki Muhammed b. Abdullah. *Ahkamü'l-Kur'an*. Nşr. Muhammed Abdülkadir Ata. Beyrut: Daru'l-Marife, ts.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâleddin Muhammed b. Abdülvahid b. Abdülhamid *Şerhu Fethi'l-Kadir*. Nşr. Abdürrezzak Galip el-Mehdi. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiye, 2003.
- Karaman, Hayreddin. *Mukayeseli İslam Hukuku*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2014.
- Korkmaz, Ömer. *Osmanlı Fıkıh Usûlü Anlayışı - Fudayl Çelebi (el-Cemâli) Örneği -*. Ankara: Bizim Büro, 2017.

- Kudûrî, Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed. *et-Tecrid*. Thk. Ali Cuma Muhammed Muhammed Ahmet Serrac. Kahire Daru's-Salam, 2004.
- Kudûrî, Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed - *el-Muhtasar*. Thk. Kami Muhammed Muhammed Avida. Beyrut Daru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1997.
- Leknevî, Muhammed Abdülhay b. Muhammed. *el-Fevâidü'l-Behiyye fi Terâcimi'l-Hanefiyye*. Nşr. Seyyid Muhammed Bedruddin Ebu Firas. Beyrut: Daru'l-Marife, ts.
- Müslim b. el-Haccac, Ebü'l-Hüseyin en-Nisâbü'rî. *Sahîhu Müslim*. Nşr. Muhammed Fuad Abdülbaki. Kahire: Müessetü'l-Muhtar, 2010.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref b. Nuri. *el-Mecmû Şerhu'l-Mühezzeb li's-Şirâzî*. Nşr. Muhammed Necib el-Mutî. Cidde: Mektebetü'l-İrşad, ts.
- Orhan, Fatih. "Muhayyerlikler". *İslam Hukuku II*. Ed. Mehmet Dirik Abdullah Çolak. 157-182. İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2019.
- Rüşd, Ebü'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Kurtubi İbn. *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid*. Nşr. Muhammed Suhbi Hasan Hallak. Kahire: Mektebetü İbn Teymiye, 1410.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl. *Usûlü's-Serahsî*. Nşr. Ebu'l-Vefa el-Afganî. Beyrut: Daru'l-Fikr, 2005.
- Şafîî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris b. Abbas. *el-Üm*. Thk. Rıfat Fevzi Abdulmuttalib. Mansure: Dar'ul-Vefa, 2001.
- Şeybânî, Ebu Abdullah Muhammed b. Hasan. *el-Asl*. Thk. Mehmet Boynukalın. Beyrut Daru İbn Hazm, 2012.
- Şirâzî, Ebû İshak Cemaleddin İbrâhim b. Ali b. Yusuf. *el-Mühezzeb fi Fıkhi'l-İmam eş-Şafîî*. Nşr. Zekeriya Umeyrat. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiye, 1995.
- Taberî, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid. *Câmiü'l-Beyân an Tefsiri Âyil-Kur'ân*. Nşr. Muhammed Ali Bîdûn. Beyrut Dar'ul-Kütüb'il-İlmiye, 1997.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme. *Muhtasarü't-Tahâvî*. Thk. Ebü'l-Vefâ el-Efganî. Kahire Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, 1370 h.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre. *Sünenü't-Tirmizî*. Nşr. Ammar Tayyar v. dğr. Dimaşk Müesset'ü-Risâle, 2011.
- Tüfekçi, İbrahim. "İslam Hukukunda Meclis Muhayyerliği". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 20 (2012): 11-42.
- Zehra, Muhammed Ebû. *el-Milkiyye ve Nazariyyetü'l-Akd fi's-Şer'i'ati'l-İslâmiyye*. Kahire: Daru'l-Fikri'l-Arabi, 1996.
- Zeyla'î, Ebû Muhammed Osmân b. Ali. *Tebyînü'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dakâik*. Bulak Matba'atü'l-Kübra'l-Emiriyye, 1315.
- Zirikli, Hayreddin b. Mahmûd. *el-A'lâm Kâmûsü Terâcimi li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ mine'l-Arab ve'l-Müstarebîn ve'l-Müsteşrikîn*. Beyrut Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002.
- Zuhayli, Vehbe. *Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletühü*. Dimaşk: Daru'l-Fikr, 1985.

Deductions of Al-Jassas on the Option of the Session

Abstract

The pieces of work in Islamic Law examine the subject of contractual binding in detail. For many works in substantive fiqh (fūrū-ı fikh), in fact, the sections of purchase begin with this matter. The option of the session, the right to unilaterally cancel the contract unless the contracting parties diverge from each other, has been questionable in terms of its legal existence.

The option is generally covered in two classes. The first is voluntary options. The voluntary options is not included in the agreement and occurs with the requests of the parties. However, the legal options takes its source from the law and is present in the shopping agreement. Therefore, shopping parties cannot cancel this options.

The Şafii and Hanbali Madhabs adopted the option of the session and warranted that the parties can use the right of unilateral cancellation provided that the parties together do not separate, while the Hanafi and Maliki Madhabs proposed that it is an unproven issue and judged that the sales and purchase agreement will be a legally binding contract between the buyer and the seller at the time when it is established.

The Şafii and Hanbali Madhabs claimed that the option of the session was included in the hadiths. Therefore, they have included the option of the session in their law. They defended the issue by putting forward very different evidence. However, Hanafi and Maliki Madhabs understood these hadiths differently. Because of this understanding, they did not accept the option of the session. Both opinion holders put forward different arguments to defend their madhabs.

One of the scholars who has discussed the option of the session is Abu Bakr al-Jassas from the Hanafii Madhab. In his annotation to al-Mukhtasar of Tahawi, al Jassas reviews this topic based on deductions from various resources. Dealing with them systematically he aims to base the Madhab's opinion on ayahs, hadiths, and theories. In general, the deducted ayahs pronounced universal judgment, which is debatable in such an issue that its proof is argued based on specific evidence, like the option of the session. Furthermore, part of the hadiths from which he deduced is also argumentative, including general judgment. Another part of the narrated hadiths deducted are of multifarious issues, and he examined only their being evidence to the negation of the option of the session. Lastly, al-Jassas strikingly makes rational inferences, considering the feasibility to administer the principle of the option of the session in different types of agreement and conducting proofs/deductions whose accuracy could be accepted from the Madhab's perspective.

al-Jassas after mentioning the evidence of the Hanafi madhhab, he examined the evidence of the Şafii and Hanbali madhhab. He interpreted the hadith, which is evidence of these sects. In these comments, he stated that the understanding of the Hanafi school is more correct. In the study, these issues were addressed and the prosecutions of al-Jassas were evaluated.

Keywords: Fihq • Shopping • Jassas • Option.